

RAKENNETTU HILJAISUUS

Eräänä aamuna, vuosia sitten, katselin detroitilaisen motellin siivoojaa työssään. Aina siirtyessään seuraavaan huoneeseen hän ensimmäiseksi kytki päälle television ja radion täydellä volyyymilla. Sain sen vaikutelman, että hiljaisuus oli hänestä sietämätöntä. Television, radion ja pölynimurin yhtäaikainen äänitausta näytti antavan siivoojalle turvallisuudentunteen ja yksityisyyden. Meteli oli kenties hänelle hiljaisuuden vastine ja samalla sanaton ilmoitus muille, että hän oli kyseisessä huoneessa.

Mieleeni nousi ahdistava ajatus: olemmeko kenties kaikki kadottamassa hiljaisuuden ulottuvuuden sielustamme?

Sittemmin olen monasti havainnut ihmisten pakenevan hiljaisuutta ja etsivän yksityisyytensä reviiriä melusta. Mitä muuta korvalappustereot kadullakulkijan korvilla merkitsevät kuin mukana kannettavaa akustista yksityisyyttä ja minuutta.

Hiljaisuuden arvon hälyttävä katoaminen ilmenee jo Heideggerin havainnosta, jonka mukaan puheella on nykyään taipumus rappeutua lörpöttelyksi.

Kirjassaan *Hiljaisuuden maailma* sveitsiläinen filosofi Max Picard toteaaakin: ”Mikään ei ole muuttanut ihmisluntoa siinä määrin kuin hiljaisuuden menettäminen.” Kirja julkaistiin vuonna 1948, ja sen jälkeen kulunut aika on tehnyt kirjoittajan huolenaiheen entistäkin ilmeisemmäksi. ”Hiljaisuutta ei enää ole olemassa maailmana, vaan ainoastaan fragmentteina, tuon maailman jäänteinä. Ja koska ihminen kavahtaa jäänteitä, hän pelkää myös hiljaisuutta”, kirjoittaa Picard.

Me pelästymme hiljaisuutta kenties myös siksi, että se tuo esiin perustavan yksinäisyytemme. Se myös johtaa meidät tiedostamaan

minuutemme, mitä kokemusta nykyään paetaan massaviestinnän ja -viihteen yhteisminuuteen.

Hiljaisuuden katoaminen on yhteydessä elämämme maallistumiseen, materialisoitumiseen ja arkipäiväistymiseen. Elämänpiirimme täyttävät paitsi melu, myös visuaalinen häly ja kaikkinaisten ärsykkeiden ylimäärä.

Hälyisän elämänmuotomme vastakohtana hiljaisuus on mietiskelevä, mystinen ja juhlallinen tila.

Hiljaisuus nykytaiteessa

Myös eri taiteenlajeissa huomiota herättävän tehon, yllätyksen ja šokkivaikutuksen tavoittelu näyttää lisääntyneen. Kirjoittaessaan 1980-luvun taiteesta amerikkalainen kriitikko Donald Kuspit puhuu teatraalisesta ja oopperamaisesta ajasta. ”Maalaus kangas, jota ennen pidettiin intiiminä alueena”, hän kirjoittaa, ”on muuttunut valtavaksi näyttämöksi ja sen on tarkoitus vallata meidät, pakottaa meidät uskomaan omaan retoriikkaansa.”

Poptaiteilijathan suurensivat arkipäivän esineet epätodellisiin mittasuhteisiin, ja Roy Lichtenstein otti lopulta yksittäisen siveltimen jäljen suurikokoisten maalaustensa aiheeksi. Postmodernissa arkkitehtuurissa on niin ikään mahtipontisen, katsojan tunteita väkivaltaisesti ohjailevan wagnerilaisen lavastuksen piirteitä. Esimerkiksi Ricardo Bofillin pseudoklassistiset kaupunkilavasteet marssittavat koko rakennustaiteen historian kaikupohjaksi ja valtuuttajaksi.

Hiljaisuuden perustava merkitys musiikissa ja runoudessa on selvä. ”Runous syntyy hiljaisuudesta ja kaihoaa hiljaisuutta”, kirjoittaa Picard. Todella suuri maalaustaide ja arkkitehtuuri myös kuvaavat ja luovat hiljaisuutta. Giotton, Fra Angelicon tai Piero della Francescan maalaukset saavat ympäristön äänet vaikenemaan. Maalausten myyttiset tapahtumat ovat ikään kuin hiljaisuuden materiaan veistettyjä.

Giorgio Morandin asetelmien aiheena on niin ikään äänettömyys ja liikkumattomuus yhtä lailla kuin metafyyssisten maalareiden kuvissa. Niissä äänettömyys suorastaan vetää katsojaa tapahtumattomuutensa tyhjiöön. De Chiricon maalauksissa usein esiintyvä savua tupruttava junakin on tarkoitettu korostamaan äänettömyyttä – ne ovat kuultavaksi tarkoitettuja maalauksia.

Kaikki suuret maalarit näyttävät maalaavan hiljaisuutta. Myös mestarillinen arkkitehtuuri herättää hiljaisuuden. Taiteen hiljaisuus ei kuitenkaan ole äänen poissaoloa, vaan omaehtoinen tajunnallinen alkumuoto, tarkkaileva, kuunteleva ja tietävä hiljaisuus. Sellainen hiljaisuus herättää kaihoisaa surumielisyyttä, sillä se muistuttaa kadotetusta viattomuudesta.

Äänettömyyden draama arkkitehtuurissa

Voimallinen arkkitehtuurikokemus poistaa ympäristön hälyn ja kääntää tajunnan omaan itseensä. Vaikuttavassa arkkitehtonisessa tilassa kuulee vain omat sydämenlyöntinsä. Arkkitehtuurielämyksen hiljaisuus johtunee juuri siitä, että se kohdistaa huomion omaan eksistenssiimme: kuuntelemme omaa olemassaoloamme. Arkkitehtuurin henkinen tehtävä onkin määrittää maailmassaolomme ja tehdä meidät siten tietoisiksi siitä, keitä olemme.

Rakennustaiteen keskeinen tehtävä on luoda ja ylläpitää hiljaisuutta. Arkkitehtuurin kieli onkin äänettömyyden liikkumatonta draamaa. Suuri arkkitehtuuri on aineeksi tullutta, kivettynyttä hiljaisuutta. Rakennustyön pauhun ja kalkkeen tauottua, rakentajien huudon vaiettua muuttuu rakennus hiljaisuuden muistomerkiksi. Mikä uskollisuus ja kärsivällisyys onkaan pyramideissa ja antiikin temppeleissä! Arkkitehtuurin kokeminen ei ole vain tilojen, muotojen ja pintojen katselua – se on yhtä lailla kullekin rakennukselle ominaisen hiljaisuuden kuuntelua.

Valo kuuluu hiljaisuuteen. Pimeyden hiljaisuus onkin vain äänettömyyttä, nukkuvaa ääntä. Arkkitehti Louis Kahn, joka palautti rakennustaiteeseen sen ikiaikaisen metafysisen tavoitteen, puhui usein hiljaisuudesta ja valosta arkkitehtuurin sisimpänä olemuksena. ”Aurinko ei tiennyt miten ihmeellinen se on ennen kuin sen säteet kohtasivat rakennuksen seinän”, hän kirjoitti.

Picard on niin ikään kirjoittanut oivaltavasti tästä arkkitehtuurin ominaisuudesta: ”Kreikkalaisen temppelin pylväät ovat kuin rajaviiva hiljaisuutta vasten... Samoin kuin muratti vuosisatojen kuluessa ympäröi muurin, ovat katedraalit kasvaneet hiljaisuuden ympärille.” Picard kirjoittaa katedraaleista hiljaisuuden säiliöinä tai museoina ja kreikkalaisista veistoksista hiljaisuuden aluksina ja hiljaisuuden valkoisina saarina.

Rakennustaide on meidän aikamme jakautumassa kahdeksi eri taiteenlajiksi, muodon ja olemuksen arkkitehtuureiksi. Muodosta kiinnostunut arkkitehtuuri tavoittelee katsojan huomiota ja hyväksyntää ilmaisukielensä äänekkäällä vuolaudella tai vetoamalla katsojan mukavuudenhaluun. Olemuksen arkkitehtuuri puolestaan hahmottaa ihmisenä olemisen metafyyssistä ja eksistentiaalista ongelmaa ja pyrkii siten vahvistamaan jalansijaamme maailmassa. Ensiksi mainittu arkkitehtuuri kätkee elämän ongelmallisuuden ja ahdistavuuden turruttavaan mielihyvän tunteeseen, jälkimmäinen kyseenalaistaa, havahduttaa ja pysähdyttää.

Muodon arkkitehtuurin etsiessä muodikkaita erikoisuuksia ja yllätyksellisyyttä tavoittelee olemuksen arkkitehtuuri rakennustaitteen ajatonta sanottavaa. Se runollistaa tavanomaisen ja tuo ainutkertaisuuden auran arkipäivään. Se kohdistaa huomiomme elämään, omaan olemassaoloomme. Se pyrkii vapauttamaan aistimme ja herättämään kuuntelevan hiljaisuuden.

Hiljaisuuden arkkitehteja

Materialistisen aikamme tärkeitä arkkitehteja ovat sellaiset pelkistämisen ja henkistämisen mestarit kuin Louis Kahn, Luis Barragan ja Tadao Ando. Kahnin rakennusten arkaaisen geometrian mykistävä arvovalta aikaansaa saman rikkumattoman hiljaisuuden elämyksen kuin Pantheon. Painovoiman kokemus vahvistuu ja koemme olemamme todellisuuden ydinalueella, oman minuutemme painopisteessä.

Barraganin pienikokoisissa rakennuksissa on samaa alkemiaa, aineen muuttumista hiljaisuudeksi, kuin Giotton tai metafyyssikköjen maalauksissa. Barraganin arkkitehtuuri herättää kaihoisan yksinäisyudentunteen. Hänen mielisitaattejaan olikin runoilija Cyril Connollyn lause: ”Taidetta tekevät yksinäiset yksinäisille.”

Tadao Ando käy sissisotaa aikamme turruttavaa materialismia ja vulgaaria yltäkylläisyyttä vastaan. Hänen arkkitehtuurinsa on osoitus askeesin rikkaudesta. Hän rakentaa talonsa betonista, mutta niiden tärkein aines on valo. Valon ja varjon kaksintaistelu betonipinnalla luo tuntoaistilla koettavissa olevan hiljaisuuden ja ajan tuntemuksen. Nämä arkkitehtuuriminiatyrit saattavat meidät kosmisten ulottuvuuksien yhteyteen.

Andon arkkitehtuurin herkkyys ja ulkonaiseen niukkuuteen kätkeytyvä rikkaus pohjautuvat japanilaisen kulttuurin perinnäiseen nyanssien tajuun. Jun'ichiro Tanizakin kuvaus lakkapintaisen keittokulhon herättämisestä elämyksistä antaa avaimia Andon arkkitehtuurin karussa kuoressa piilevästä hienovaraisesta elämästä. Samalla se on puhutteleva esimerkki siitä arjen runoudesta, joka on katoamassa aikamme teatraaliseen ja narsistiseen hälyyn: ”Lakkakulhosta syötäessä kannen avaamisen ja kupin huulille kohottamisen välisessä hetkessä on erityistä kauneutta. Näkee tyynen, hiljaisen nesteen kulhon pimeissä syvyyksissä. Sitä, mikä pimeydessä odottaa, ei voi täysin havaita, mutta kämmenpohja aistii nesteen herkätkä liikahdukset, höyry nousee sen uumenista ja pisaroituu kulhon reunalle, ja höyryn välittämä tuoksu saa aikaan herkullisen odotuksen. Mikä maailmojen ero onkaan tämän hetken ja sen hetken välillä, kun keitto tarjotaan länsimaalaisittain kalpelta, matalalta lautaselta. Tämä hetki on mysteeri, sitä voisi sanoa transsiin vaipumisen hetkeksi.”

Paluu hienovireisyyteen

Kuspitin mielestä olemme kenties löytämässä uudelleen hienovaraisuuden ilmaisuvoiman. Andrei Tarkovskin elokuvien, Mark Rothkon maalausten, Tadao Andon arkkitehtuurin ja Arvo Pärtin musiikin suosio saattaa viitata siihen hiljaisen taiteen esiintuloon, josta Kuspit kirjoittaa: ”Saattaa olla syntymässä uusi sisäinen tarve, joka merkitsee tervehtymistä: taide, joka ei pyri suoraan kommunikaatioon, ei yritä saada aikaan välittömästi havaittavaa merkitystä. Oopperan aika alkaa olla ohi, kamarimusiikin aika voi olla tulossa. Siinä missä ooppera ulkoistaa, kamarimusiikki sisäistää. Siinä missä edellinen vetoaa joukkoihin, jälkimmäinen vetoaa yksilöön tarjoten vain yhden kokemuksen, tunteen omasta yksilöllisyydestä.”

Sisäistyneen ja mietiskelevän taiteen esiintuloa voi odottaa, vaikka ei yhtyisikään Kuspitin kielteiseen näkemykseen oopperataiteesta.

Antropologisen ja strukturalistisen arkkitehtuurisuuntauksen edelläkävijä, hollantilainen Aldo van Eyck – ammattikuntamme vihainen vanha mies – on sanonut viisaasti, että ”arkkitehtuurin tulee auttaa ihmisen kotiinpaluuta”. Tällainen humanistinen ajattelutapa ei ole ollut meidän aikojemme avantgarden suosiossa. ”Arkkiteh-

tuurin tulee suistaa raiteiltaan, hävittämättä kuitenkaan olemustaan... vaikka talon vielä tänäänkin tulee tarjota suojaa, sen ei tarvitse symbolisoida tai romantisoida suojaamistehtäväänsä. Sellaiset symbolit ovat tänään merkityksettömiä ja silkkaa nostalgiaa”, sanoo taas Peter Eisenman, yksi tällä hetkellä muodikkaan dekonstruktivismin johtohahmoista.

Kenties kuvitelma elämänmuotomme palauttamisesta siihen vaatimattomaan tarkoituksenmukaisuuteen ja hiljaiseen arvokkuuteen, jota ihailemme talonpoikaisessa elämänpiirissä, on todellakin perusteetonta nostalgiaa. Mutta ihminen ei ole koskaan kaivannut kotiinpaluuta kipeämmin kuin tänään.

KIRJALLISUUSLÄHTEET

Peter Eisenman, *En Samtale ved Carsten Juel-Christiansen*. Skala 12/1987.

Donald Kuspit, *Ooppera on ohi*. Jaakko Lintinen, Modernin ulottuvuuksia. Kustannusosakeyhtiö Taide, Helsinki 1989.

Max Picard, *The World of Silence*. Gateway Editions, Washington D.C. 1988.

Jun'ichiro Tanizaki, *In Praise of Shadows*. Leete's Island Books, New Haven 1977 (Julkaistu alun perin Keizai Orai -lehdessä 1933–34).